

TEMA • Piše: NENAD BARTOLČIĆ • 22.08.2025.

MIROVINSKI SUSTAV • PISCI I DRUGI AUTORI, AUTORSKA PRAVA • AUTORSKO PRAVO • AI - ARTIFICIAL INTELLIGENCE • UI - UMJETNA INTELIGENCIJA • AUTORI

Autorsko stvaralaštvo kao temelj svijeta u nama i oko nas

Preporučiti članak

Like 0

Pročitati ste knjigu, pogledali kazališnu predstavu ili film, otišli na koncert, posjetili izložbu slika ili fotografija, u izlogu prodavaonice antikviteta ugledali ste stolicu čiji vas je dizajn zaintrigirao i voljeli biste je imati u svojoj sobi, još uvijek vam odzvanja u glavi glas omiljenog pjevača/ice čiji vas je scenski nastup naprosto opčinio pa ste ga snimili mobitelom... čak i najbanalnije stvari iz svakodnevice (npr. oblik mobitela, izgled reklame, melodija zvona) rezultat su nečijeg kreativnog rada, i tek kada nam iz nekog razloga budu uskraćene, postane nam jasno koliko nam je to nešto neophodno. Kako danas uopće zamisliti svijet bez pametnih telefona i ekrana na dodir (sjetimo se samo glasovite **Jobsove** prezentacije prevratničkog iPhonea).

Idemo dalje u potrazi za autorom... danima već pripremate ispit za koji ste već iščitali ili barem pregledali desetke knjiga i članaka, a u pauzama pročitate kakav dobar članak iz nekog od odabranih medija koje unatoč krize autentičnog novinarstva pratite. Ili uzmete kao primjer znanost, često je uzimamo zdravo za gotovo (izumi, tehnologija, lijekovi, medicinska pomagala...), nedovoljno svjesni koliki trud, istraživanja i autorska imaginacija stoje iza brojnih otkrića. Nove znanstvene teorije i suvremena dostignuća znanosti previše uzimamo zdravo za gotovo, ne pitajući se kako je do njih došlo.

Pojednostavljeno, može se (pre)živjeti bez knjiga, filmova, različitih oblika umjetnosti, ali s druge strane, u humanističkom smislu, baš i ne jer umjetnost i kultura nose smisao, identitet, kritičko mišljenje i razvoj. Možemo se resetirati na "tvorničke postavke", izolirati se negdje u prirodi, ali i opet bismo u raznim situacijama svjedočili o nečijem autorskom djelu, kao što bi i sami u sebi prepoznali neke možda samo zapretane kreativne potencijale.

Ukratko, **autorsko stvaralaštvo** stoji u temelju svijeta u nama i oko nas.

Iza mnogo toga što oblikuje našu svakodnevicu stoji neki **autor** (ili više njih), no ljudi često misle da mogu npr. „bez umjetnosti“ ili srodnih oblika kreativnosti, iako su u praksi stalno okruženi njima - glazbom, filmom, dizajnom, književnošću, digitalnim sadržajem... No, kako autori stvaraju, ili još bolje kako žive od svog kreativnog rada? Kada dođe vrijeme za to mogu li se oni umiroviti? Onima koji su danas još u naponu svojih mladih godina vjerojatno tema umirovljenja nije osobita atraktivna i bliska, no pred onima kojima se bliži i te kako se otvaraju brojni upitnici.

Autorsko stvaralaštvo kao temelj umjetničke, kulturne i znanstvene proizvodnje

Autorski rad (pre)često se uzima zdravo za gotovo, pa iako je autorsko stvaralaštvo temelj umjetničke, kulturne i znanstvene proizvodnje, brojni će naši kreativni autori često isticati da ne nailaze na dovoljno sustavne podrške, kao i da nove generacije ne pokazuju preveliki interes za njihov rad, što je vjerojatnije pripisati "u vremenu zastalom" hrvatskom školstvu nego nekim drugim globalnim društvenim promjenama. U kontekstu knjižne industrije autori, prevoditelji, ilustratori... kreiraju sadržaje koji čine osnovu obrazovnog i kulturnog sustava - od knjiga, časopisa i udžbenika do digitalnih sadržaja. No, njihova egzistencijalna pozicija nerijetko je zabrinjavajuća, javnost je s njom slabo upoznata i još manje je razumije, stoga empatičnost društva prema njima uglavnom izostaje.

Ta javnost koju spominjem, pa bila to ne samo ona najšira, opće javnost već i ona stručna (ali nerijetko slabije upućena u situaciju neke druge struke) rijetko kad se pita a niti razmišlja niti zna koliko vrijedi npr. rukopis jednog romana, priča, pjesama ili koliko vrijedi prijevod sličnih djela? Ili koliki je honorar moguće dobiti za neku kolumnu, kritiku ili istraživački tekst u kulturnom ili kakvom ipak ozbiljnijem magazinu ili portalu? Kolika je cijena omota glazbenog albuma? Zar fotografije nisu besplatne (sic)? Kroativci, autori spomenutih djela na takva pitanja često odgovaraju riječima poput "premalno" i nerijetko im se nude nedovoljno transparentni, skromni ili nepravedno nisko određeni honorari, često i bez ugovora. Prava na naknadu često se iscrpljuju jednokratnom uplatom, bez prava na dodatne prihode od daljnje eksploatacije djela (npr. novog izdanja, digitalne distribucije), a brojni tzv. freelanceri/ce su u posebno ranjivom položaju i nije rijetkost da rade i bez ugovora.

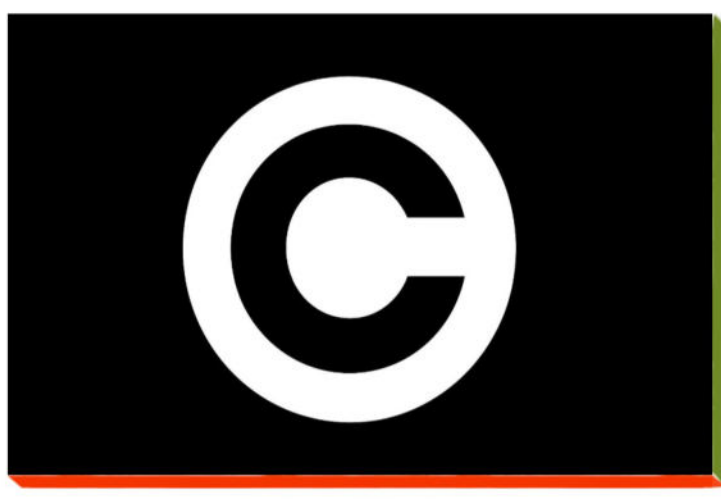
Kada se u javnosti svako malo, u nekom klikabilnom kontekstu, provuče tema o državi koja plaća doprinose tim istim "slobodnjacima", tada inače nezainteresirana javnost odjednom širom načuli uši i nerijetko niti ne pročitavši novinski prilog do kraja (ili ne pogledavši/poslušavši cijelu emisiju) gotovo ljutito i (o)bijesno komentira "eto gdje to odlazi naš novac". Nakon nekog vremena, stvar se zaboravi i buka utihne, fokus se prebaci na neke druge važnije društvene teme&dileme.

Tu lako "uznemirljivu" širu javnost u pravilu ne zanima primjenjuje li se u nas npr. **Zakon o autorskom pravu**, postoje li i kakvi povezani propisi i kako se provode u praksi, ne tiče je se ako je praksa pridržavanja zakona nedosljedna i često nepovoljna za autore/ice. Jer npr. u mnogim slučajevima dolazi do neovlaštenog korištenja djela, neplaćanja naknada (ili ne plaćanja u cijelosti), pritisaka na autore/ice da se odreknu nekih daljnjih prava. Dolazi čak i do potpunih pravnih nesigurnosti, autorski ugovori znaju biti netransparentni, nerazmjerni u korist naručitelja ili nakladnika, a autori/ce često nemaju pristup adekvatnoj pravnoj pomoći. Što su samostalniji to imaju manje mogućnost boriti se za svoja prava sudskim putem zbog troškova i dugotrajnosti procesa. U praksi se autorska prava prečesto ignoriraju ili krše bez sankcija, čime se potkopava sam smisao zakonske zaštite i obeshrabruje kvalitetno i profesionalno stvaralaštvo.

Znatno se razlikuju i pozicije autora ovisno u tome jesu li stalno zaposleni npr. u javnom sektoru ili su slobodni autori. Oni koji su zaposleni u obrazovnim, znanstvenim ili kulturnim institucijama, poput škola, fakulteta, muzeja ili medija, često imaju osnovnu sigurnost u obliku redovite plaće, zdravstvenog i mirovinskog osiguranja te radnopravne zaštite. Međutim, čak i oni često stvaraju autorske sadržaje koji nisu dio njihovih formalnih obaveza, bez dodatne naknade ili pravne jasnoće o vlasništvu nad tim radovima.

S druge strane, slobodni autori - pisci, prevoditelji, ilustratori, urednici, novinari i drugi - najčešće djeluju izvan institucionalnih okvira, bez stalnog zaposlenja, ugovorenih prava ili sustavne podrške. Njihov rad je često potplaćen, neredovito honoriran, a pristup osnovnim socijalnim pravima im je ograničen ili čak nepostojeći. Sustav rada u kulturnom i kreativnom sektoru još uvijek dovoljno ne prepoznaje i tek djelomično regulira ove nestandardne modele rada, i time dodatno produbljuje ekonomsku nesigurnost a nerijetko i društvenu nevidljivost slobodnih autora.

Kolektivna zaštita autora

Kolektivna zaštita autora - kroz strukovne udruge i druge organizacije za ostvarivanje i zaštitu autorskih prava - u Hrvatskoj je **nedovoljno razvijena, fragmentirana** i što je još važnije - nerijetko je **od slabog utjecaja**. Za razliku od glazbenih i književnih strukovnih udruga, neke druge strukovne organizacije još uvijek nemaju dovoljnu institucionalnu moć ni financijske resurse da bi djelotvorno zastupale interese autora u pregovorima s nakladnicima, medijskim kućama ili državnim tijelima. Autori su često međusobno nepovezani, rijetko sindikalno organizirani i prepušteni individualnoj borbi, bez pristupa pravnoj zaštiti i bez jasnih kanala za ostvarivanje svojih prava.

Niska razina informiranosti, institucionalna inercija a često i manjak političke volje dodatno sve otežavaju i posljedica je **osjećaj izoliranosti i nemoći mnogih autora**, što dodatno narušava pregovaračku poziciju i doprinosi normalizaciji loših praksi u najranjivijim kreativnim sektorima. Nedostaje sveobuhvatan, transparentan i funkcionalan sustav koji bi sustavno podržavao autore - i kroz pravnu pomoć, i kroz zagovaranje njihovih interesa u javnosti.

Kada se ponešto s godinama možda i krene kvalitetnije i pravednije regulirati, tj. kada se dotadašnje nepravičnosti malo umanje... uvijek ima neka "sačekuša", nešto što potencijalno stubokom mijenja kontekst i otvara novi set problema. Već sam **pisao** kako baš posljednjih mjeseci zakonski okviru u svijetu (pa tako i u Europskoj uniji / Hrvatskoj) pokušavaju regulirati **implikacije razvoja i upotrebe umjetne inteligencije (AI)** jer sve su brojnija djela koja nastaju uz pomoć umjetne inteligencije - tko je tada nositelj prava, gdje prestaje autorstvo čovjeka, a počinje generirani sadržaj, te kako se autorska prava prilagođavaju digitalnim kreativnim alatima. Poseban je problem **treniranje moćnih AI modela** pri čemu se koriste i sadržaji za koja postoje autorska prava, što znači da bi autori trebali biti obeštećeni, ukoliko su uopće dali prvolu da se njihova djela koriste u tu svhu.

Kako osigurati pravednu valorizaciju autorstva u tehnološkom okruženju koje mijenja temeljne postavke stvaranja? Posebnu pažnju trebaće raz posvetiti etičkim dilemama i pravnoj neizvjesnosti koja prati sve brži razvoj generativnih AI sustava, koji već sada mogu proizvesti tekst, ilustraciju, glazbu ili fotografiju usporedivu s ljudskim radom. Ove promjene utječu na stvarne radne uvjete autora - od devalvacije honorara i zamjene rada do gubitka nadzora nad vlastitim stilom ili identitetom u digitalnom prostoru. koji su potencijalni oblici zaštite, uključujući zakonske inicijative, modele regulacije i uloge kolektivnih organizacija u obrani ljudskog kreativnog doprinosa?

Zasluzena i dostojanstvena mirovina - više fikcija nego stvarnost

A onda, kad nakon desetljeća i desetljeća autorskog stvaralaštva pojedinac - autor/ica dođe do one točke kada tijelo polako otkazuje ili se njegove kreativne sposobosti smanjuju ali on/a ipak možda ne želi "baciti kolje u trnje" ali i želi barem djelomično živjeti od svoga dotadašnjeg rada i mjesečno ubirati zasluženu mirovinu... tada uvida da zapravo ostaje bez prava na dostojanstvenu starost (izuzeci su ipak mnogo rijedi). Posebno su ranjivi često spominjani **freelanceri/ce**, slobodni autori/ce, čije i desetljećima kontinuirano stvaranje kulturnih i obrazovnih sadržaja često nije bilo popraćeno i stabilnim uplatama doprinosa i drugih davanja.

Kao posljedica toga, njihova ostvarena mirovinska prava su često minimalna ili nepostojeća. I onda, umjesto da u poznim godinama budu priznati i društveno vrednovani za svoj doprinos, mnogi se autori suočavaju s osiromašenjem, egzistencijalnom nesigurnošću i društvenom marginalizacijom. Umirovljenje za njih ne znači **zasluženi odmor**, već često **nastavak rada iz nužde** (ako to uopće još mogu i ako ih netko želi), bez zdravstvene sigurnosti ili socijalne podrške. Nerijetko sustav ne prepoznaje specifičnosti njihove radne biografije, pa izostaje institucionalna kompenzacija za život posvećen javnom dobru i kulturnom razvoju.

Ali, ovaj uvodni članak je samo **širi okvir**, u idućim nastavcima fokusirat ću se na pojedine segmente ove za sada još prilično "zrnate" slike.

** Serijal tekstova "Pisci i drugi autori, autorska prava i pravo na dostojanstven život" objavljuje se uz finansijsku potporu autora od Agencije za elektroničke medije iz programa Poticanje novinarske izvrsnosti.

POVEZANI SADRŽAJ

TEMA • 30.11.2025.

Autori i stvaraju života: izazovi umirovljenja, trajanja djela i neizvjesne egzistencije

TEMA • 28.11.2025.

Vrijednost autorskog rada između preporučenih tarifa i krhke ekonomije hrvatske knjige

PREPORUKA • 27.11.2025.

Justin Smith-Ruii : Internet nije ono što mislite da jest

PRETRAŽI SVE ČLANKE

Upiši pojam

